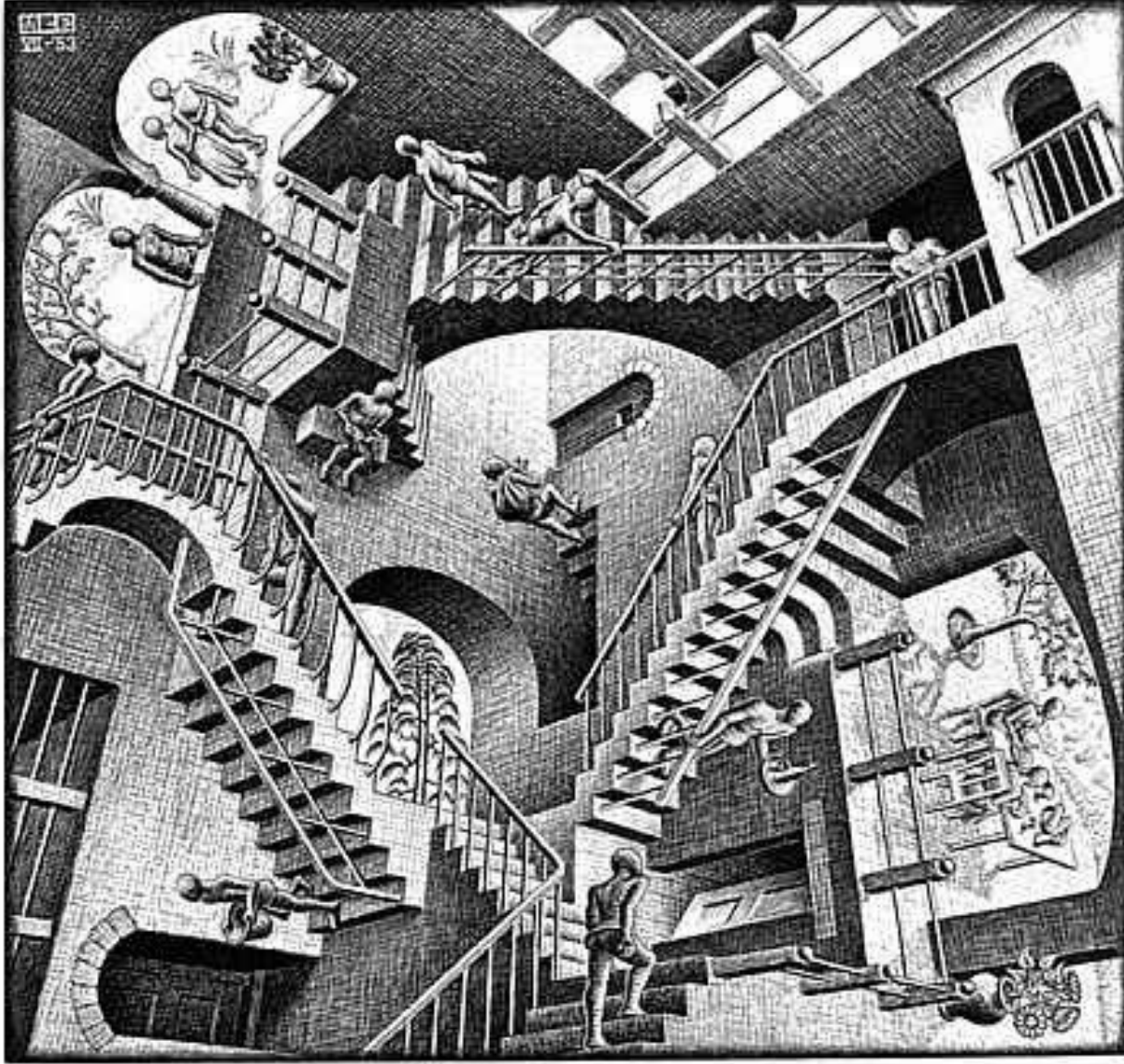

TÜRK DİLİ 2
DERS 8
DENEME

GEZİ YAZISI

İNSAN

MEKÂN

ZAMAN

MEKÂN

ZAMAN

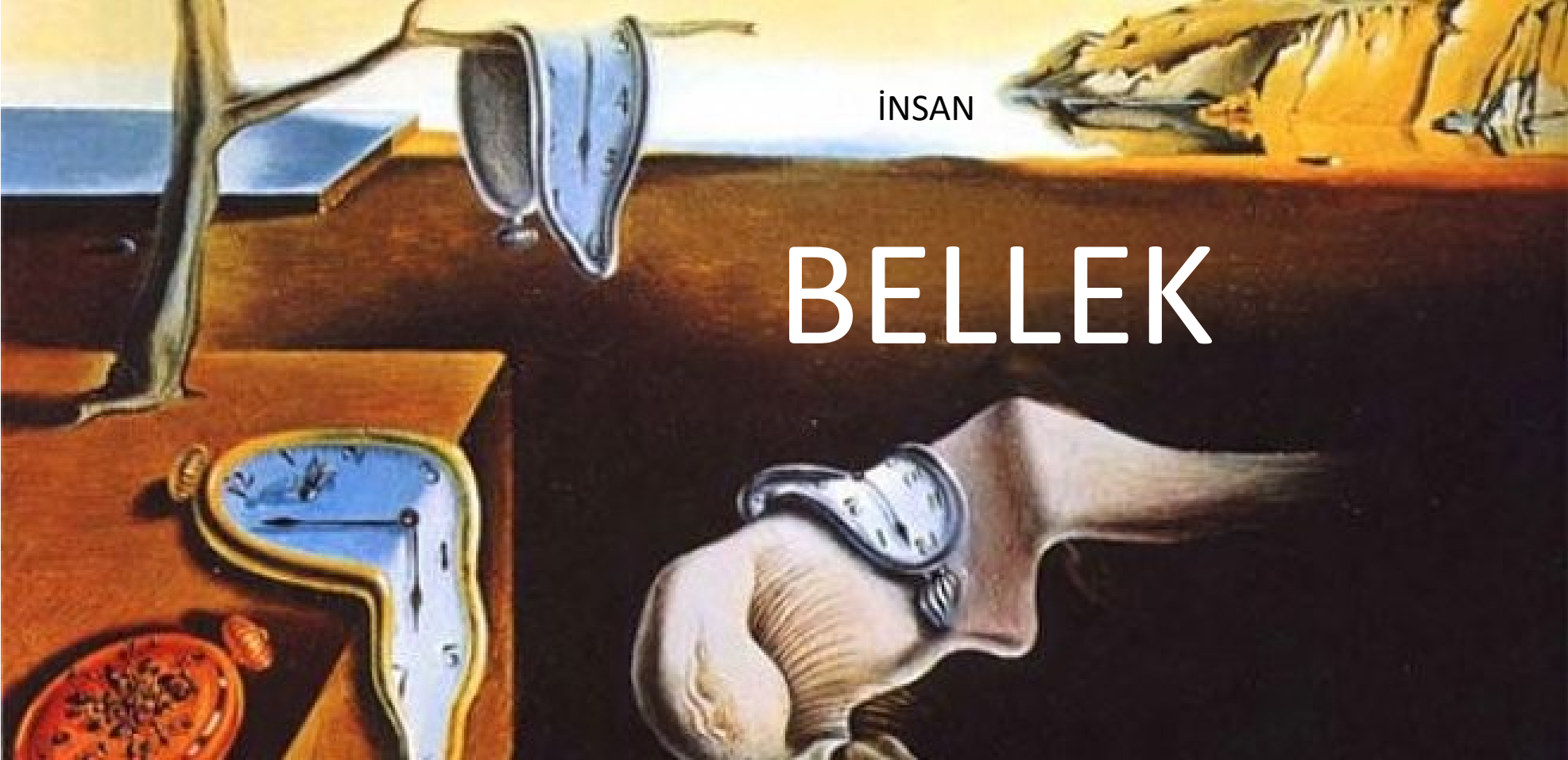
İNSAN

BELLEK

Ben-öteki

ANI

ÖLÜM

Ben-öteki

Modern
ben

DENEME

İnsan-Zaman-Mekân-Bellek

Bakmak-görmek

DENEME

Serbest düşüncenin ifade alanı ve nesrin bir türü olarak deneme, yazarın gözlemlediği ya da yaşadığı olay, olgu, durum ve izlediği objelerle ya da herhangi bir kavramla ilgili izlenimlerinin herhangi bir plana bağlı kalmayarak, deliller getirip kanıtlama yoluna gerek duymadan ve kesin hükümler vermeden, tamamen kişisel görüşüyle serbestçe yazıya döktüğü birkaç sayfayı geçmeyen kısa metinlere denir.

Deneme derin düşünceden çok, kişinin kendi dışındaki nesnelerle herhangi bir konuda gerçek ya da hayalî olarak girdiği diyalogun ürünüdür.

Deneme yazarı, olay, olgu, durum, ve eşyalarda sıradan insanların farkına varamadığı ayrıntıları, dikkat etmediği hususları, incelikleri, güzellikleri, harikaları, olağanın altında yatan olağanüstülükleri görebilen, hissedebilen, düşüncesiyle ve deneyimleriyle onları okuyucular için ilginç görülebilecek şekilde yazıya döken insandır. Sıradan insanın “baktığı” şeyi deneme yazarı “görür”.

Deneme dilinde çeşitli bilim, felsefe, ve sanat dallarına ait terimlere yer vermekten ziyade, halk çoğunluğunun ortak günlük konuşma dilinin düşünce diline dönüştürülmesi çabası hâkimdir. Denemede bilimsel yazılardaki kuruluk ve şematiklik bulunmaz. Düşünce şiirsel, akıcı, samimi bir üslupla sunulur. Bu bakımdan deneme yazarı yazısını yazarken, bir anlamda kendi kendisiyle diyalog içindedir. Kendi zihinsel âleminde düşünce temrinleri yapar.

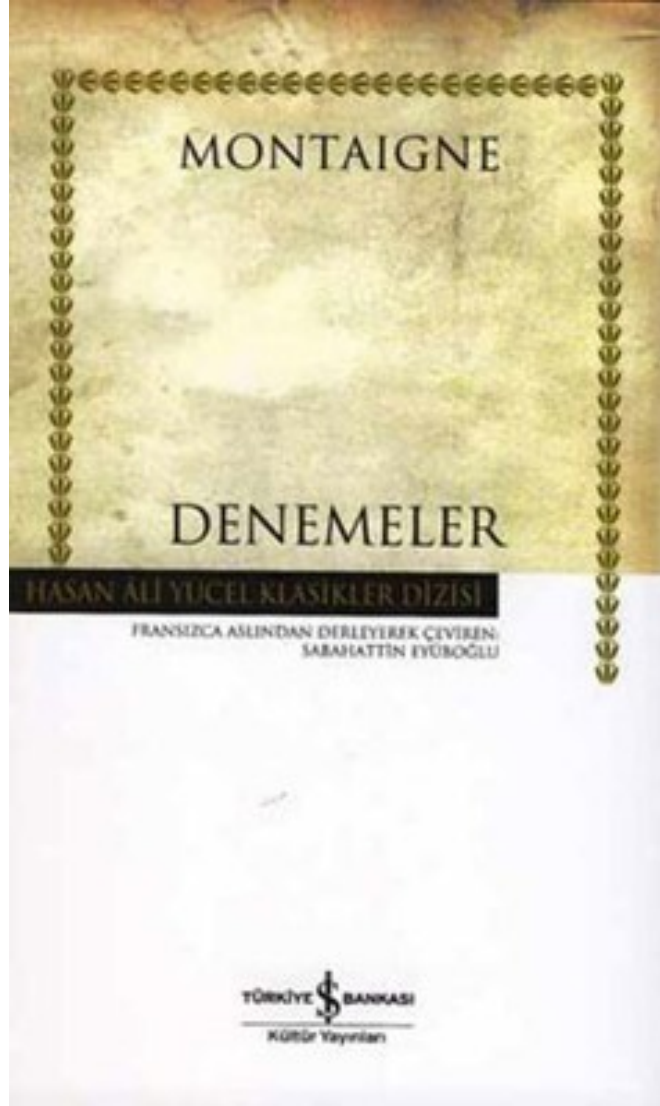

Deneme türünün ilk örnekleri, daha “deneme” teriminin bile ortaya çıkmadığı eski Yunan ve Latin edebiyatlarında görülmektedir. Bunlar arasında Epiktetos’un *Sohbetler*, Eflatun’un *Diyaloglar*, Cicero’nun kimi yazıları sayılabilir. Seneca’nın bazı eserlerinde de denemelere benzer türde yazılara rastlanmaktadır.

Aslında deneme benzeri nesir yazılarına bütün dünya edebiyatlarında rastlanmaktadır. Bazı araştırmacılar bu türün Avrupa edebiyatlarında ortaya çıkmasından çok önce Çin ve Hindistan gibi Doğu ülkelerinde var olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Yunus Balcı, «Türk Edebiyatında Deneme Literaütürü», *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 8, 2006, ss. 311-330.

Deneme, kökeni 16. yüzyıla dayanan bir edebiyat türüdür. Rönesans'la birlikte özellikle Avrupa'da birey olarak insanın önem kazanması, yazarları, aydınları, insanı kurmaca bir dünyanın ve belli kalıpların içinde ele alan anlatı türlerinden farklı bir tarzın arayışına yöneltmiş, böylece ilk ve tipik örneğini Michel de Montaigne (1533-1592)'in *Denemeler* (1580) adlı eserinde veren deneme türünü doğurmuştur.

1580’de Les Essais adlı eserinin girişinde eseri hakkında bilgi veren Montaigne, bir anlamda denemeyi de tanıtmış oluyordu:

«Okuyucu, bu kitapta yalan dolan yok. Sana baştan söyleyeyim ki, ben burada yakınlarım ve kendim dışında hiçbir amaç gütmедim. Sana hizmet etmek yahut kendime ün sağlamak hiç aklımdan geçmedi; böyle bir amaç peşinde koş-maya gücüm yetmez. (...) Kısacası, okuyucu, kitabımın özü benim. Boş zamanlarını bu kadar sudan ve anlamsız bir konuya harcaman akıl kârı olmaz. Haydi, uğurlar olsun.»

Montaigne aynı eserinin “Denemelerin Konusu” başlıklı yazısında başkalarının insanoğlunu yetiştirmekle, kendisinin ise onu anlatmakla ilgilendiğini ve bu konuda da kendisinden hareket ettiğini, amacının değişen, birbirine benzemeyen olayları, kararsız ve bazen çelişmeli fikirleri yazıya dökmek olduğunu, ruhunun sürekli bir arayış içinde bulunduğunu ve bir anlamda bu arayışı yazılarına aktardığını söylemektedir. Andre Gide de Montaigne’in gücünün kendisindeki tutarsızlıkları ve çelişkileri kabul etmeyi bilmiş olmasından ileri geldiğini ve sadece tutarsızlığı görmekten daha fazlasını yaptığını belirtmektedir.

1597'de Bacon bu terimi "Hakikat Üzerine", "Evlilik ve Bekâr Hayatı Üzerine" gibi bazı konularda kurnazca yorumlarını içeren kendi *Essays*'inin adı olarak kullanıp onu İngiltere'ye taşıdı.

Bacon deneme türüne şekil, üslup ve içerik bakımından yeni bir çehre kazandırmıştır. Fakat bizzat Bacon'un kendisi denemenin çok daha önceki bazı yazı tecrübelerine dayandığını ifade etmekteydi.

Daha sonra Alexander Pope bu terimi *Eleřtiri Üzerine Deneme*, *İnsan Üzerine Deneme* adlı eserlerinde kendisinin manzum açıklamalarını ifade için kullandı. Fakat XVIII. yüzyıldan sonra manzum deneme pek az rağbet gördü. Kendilerinden sonra gelen pek çoğuyla birlikte Addison ve Steele'in Tatler ve Spectator 'u nesir denemesine modern ęeklini verdi ve deneme XIX. yüzyılın başlarında edebiyat dergilerinin önemli bir türü haline geldi. Bu yüzyılda deneme sanat ve edebiyat konularına yönelik tenkit içeren bir tür haline gelir. Günümüz-de pek çok dergide pek çok denemeye ve deneme yazarına rastlamaktayız.

Yunus Balci, «Türk Edebiyatında Deneme Literatürü», *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 8, 2006, ss. 311-330.

Türk Edebiyatında Deneme

Bilhassa nesir yazılarını içeren münşeatlarda, tezkire mecmualarında, siyasetnamelerde, kıyafetnamelerde, şehrengizlerde denemeye yaklaşan kısımlar bulabiliriz. Mesela, Beyanî'nin tezkiresinin başında tezkiresini nasıl düzenlediğini anlatırken kullandığı üslup yukarıya alıntısını yaptığımız Montaigne'in denemelerini tanıtırken gösterdiği samimiyetten pek de uzak değildir:
«(...) ceste ceste şuâranun meşhur olanlarını ve şiirlerinün elsine-i nasda şö-ret bulanlarını yazup gayrısın tay itmekle ve vasıfların telhis itmekle gûyâ bir kitapdan bir risâle ahz eyledüm. Bunu halk görüp pesend ü tahsin itsün diyü itmedüm. Belki kendüm ahyanen okuyup kesb-i safa ve ashabına dua etmek için eyledüm.»

Klasik Türk edebiyatındaki
münşeât mecmualarındaki
yazılar ve *Kâtip Çelebi*
(1609-1657) gibi yazarlar bir
tarafa bırakılırsa, modern
anlamda deneme türü, Türk
edebiyatında asıl olarak gazete
ile birlikte ortaya çıkmaya
başlamıştır.

Burada asıl dikkat edilmesi gereken, Batılı bir bilinç, insan, hayat ve edebiyat görüşüyle şekillenmiş bir formdur. Bu bakımdan deneme konusunda bakışımızı otomatik olarak edebiyatımızın yenileşme sürecine yöneltmemiz gerekmektedir. Çünkü Tanpınar'ın ifadesiyle:

“(...) eski nesir birçeşit rahat ve dağınık konuşmada kalmıştır. (...) Türkçede nesrin teşekkülü içini insanın ve cemiyet müesseselerinin değişmesi, tahsil sisteminin Türkçeye dönmesi lazımdı. İşte Tanzimat bunu yaptı.»

Yunus Balci,

a.g.e., s. 313.

İlk özel gazete *Tercüman-ı Ahval* (1860)'ın yayın hayatına başlamasından itibaren gazetelerde çıkan değişik yazılar, zamanla ayrı bir tür olan deneme için dil, anlatım ve yaklaşım bakımından zemin oluşturmuşlardır. Tanzimat'tan itibaren bir süre gazete ve dergilerde “musâhabe” üst başlığı altında deneme benzeri yazılar kaleme alınmıştır.

Tanzimat'ın ilk edebî neslini oluşturan Şinasi-Namık Kemal-Ziya Paşa mektebinde çeşitli nesir örnekleri bulunmakla birlikte Batılı anlamda deneme bilinciyle yazılmış bir nesre rastlayamıyoruz. Fakat bilhassa gazete gibi önemli bir iletişim vasıtasının toplum hayatımıza girmiş olması, halkı aydınlatma

ihtiyacı ve benzeri sebepler dolayısıyla nesir de kültür hayatımızın önlerinde yer almaya başlar. Şinasi'nin Tercüman-ı Ahvâl ve Tasvir-i Efkâr 'da çıkan ve "makale" diye adlandırılan yazılarının ne derece gerçek makaleyle örtüştüğü de tartışılır bir noktadır. Çünkü bir düşünce vasıtası olarak edebiyatımızda yer etmeye başlayan nesrin türler bakımından henüz tam olarak birbirinden ayrışmadığı bir gerçektir. Yunus Balcı, a.g.e., s. 314.

Bu yüzden bu tipteki yazıları makalenin olduğu kadar deneme, sohbet ve tenkit türünün de ilk örnekleri arasında saymak gerekmektedir. Gerek Şinasi'nin ve gerek Namık Kemal'in bu tipteki yazılarında kimi zaman bu türlerin özelliklerini bir arada görebilmek mümkündür. Çok bilinen metinler olması dolayısıyla Şinasi'nin "Tercüman-ı Ahval Mukaddimesi", Ziya Paşa'nın "Şiir ve İnşa" adlı yazısı bahsini ettiğimiz şekilde daha sonraki yıllarda ayrışacak olan pek çok nesir türünün bir örneği sayılabilirler. Yunus

Tanzimat'ın ikinci neslinde birey ve sanat merkezli bir anlayışın oturmaya başlaması denemenin ruhuna uygun bir zemin hazırlar. Şahsî bakışın değer kazanması, acemice de olsa birey merkezli bir tenkit anlayışının yavaş yavaş oluşması bunda etkilidir. Recaizade Mahmut Ekrem'in, Abdülhak Hamid'in, Muallim Naci'nin ve edebiyat ortamının zenginliğine katkıda bulunan diğer yazar ve şairlerin deneme kategorisine koyabileceğimiz bazı nesirleri bulunmaktadır.

Bilindiđi üzere Servet-i Fünûn dönemi edebiyatı, Batılı türlerin yerleşmesi ve ayrışması bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde de bir nesir türü adı olarak “deneme”ye rastlayamıyoruz fakat gazete ve dergilerin sayılarının çoğalmış olması ve edebiyat, sanat kültür ve toplumla ilgili meselelerin Batılı bir bakış açısıyla ele alınır, üzerinde tartışılır hale gelmesi, nesrin de gittikçe geniş bir soluk kazanmış olması dolayısıyla ortaya çıkan bir perspektif içerisinde denemeye daha çok yaklaşan yazıların varlığından bahsedebiliriz. Balcı, a.y.

“Musahabe” başlıklı yazıların çokluğu, tenkidin gittikçe Batılı bir yaklaşımla edebiyatımıza girmiş olması, tecrübe-i kalemiye veya kalem tecrübesi anlayışı içerisinde yer alan nesir yazılarının yelpazesini genişletmiştir. Mesela Fikret’in “Musahabe-i Edebiye” başlıklı yazıları, Cumhuriyet sonrası edebiyatımızda herhangi bir deneme kitabında rastlayacağımız türdendir. Bu dönemde Fikret’in yanı sıra Ahmet Hikmet’in, Ahmet Şuayb’ın, Cenab Şahabettin’in, Halid Ziya’nın, Hüseyin Cahid’in, İsmail Safa’nın, Celal Sahir’in vb.nin de birer başarılı deneme örneği olabilecek yazıları bulunmaktadır. Balcı, a.e.

Ömer Seyfettin 25 Ağustos 1908’de çıkan bir yazısında deneme anlamında

essais kelimesini kullanır, fakat bu başlı başına bir tür adı olarak değil de Spencer’in eserinin adıdır:

«İçlerinde dünyada vaktiyle bir Spencer olduğunu, sonra bu Spencer’in Essais Politiques

serlevhalı bir eseri olduğunu ve bu eserin içinde “Le Gouvernementrepresentatif” namı tahtında intihabata dair ciddi yazılar bulunduğunu bilen, okuyan değil; işiten var mıdır?»

Bu alıntı Meşrutiyet yazarlarının çeşitli konular üzerine Batılı yazarların denemelerini de okuduklarını göstermektedir. Nitekim

Ömer Seyfettin’in 9 Şubat1919’da

Tercüman-ı Hakikat

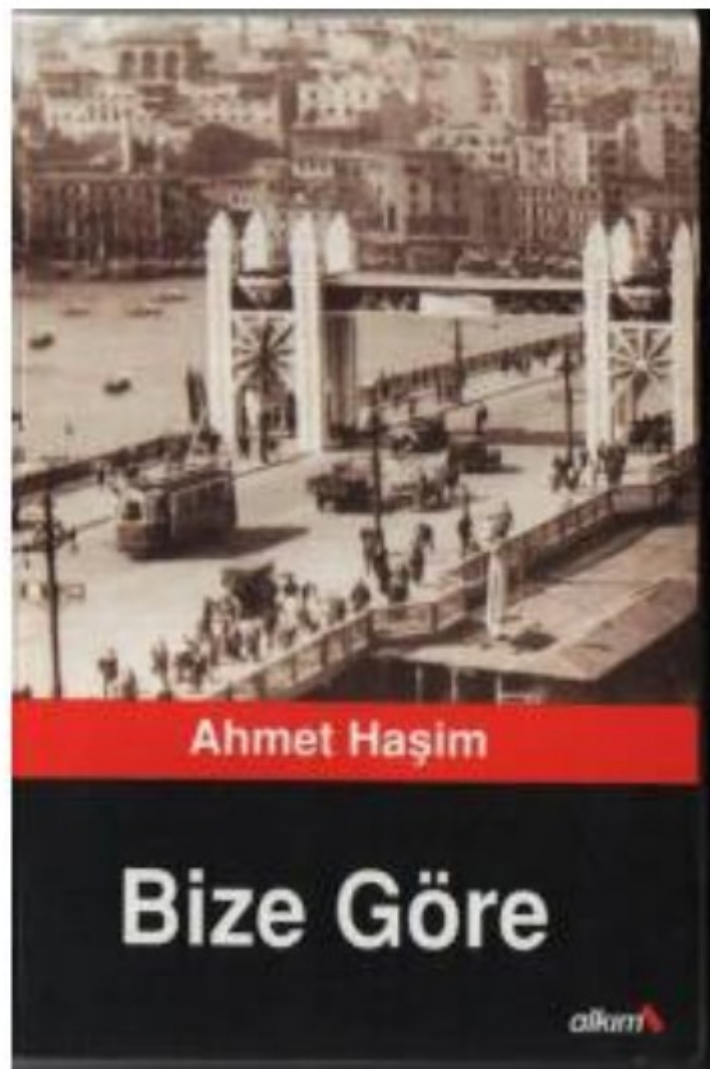
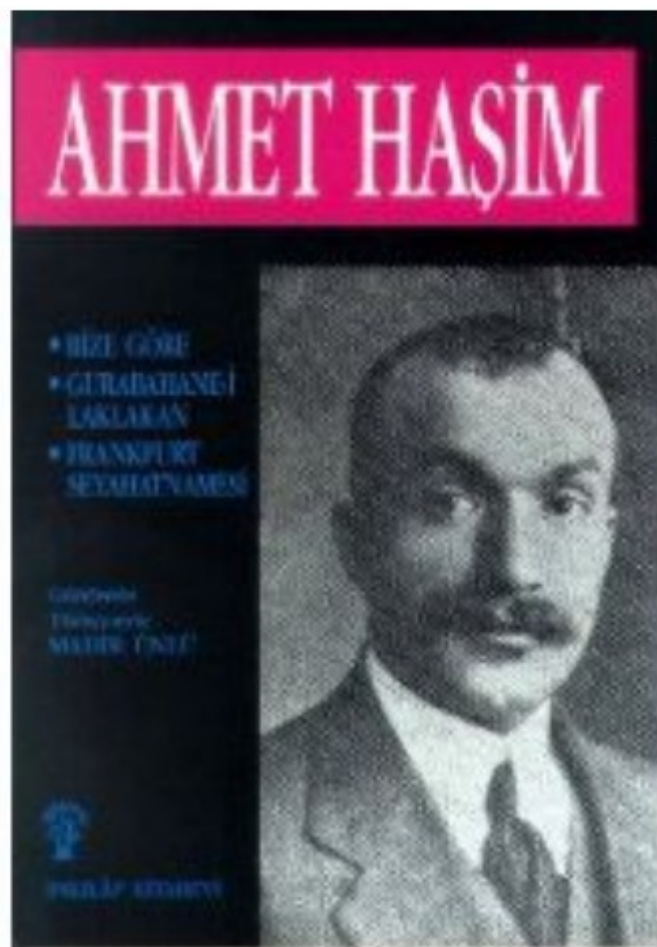
gazetesinde çıkan “Tarzların Teakubu” başlıklı yazısı bu türün “musahabe” başlığı altında da olsa artık edebiyatımıza girdiğini

1 Nisan 1936'da Kültür Haftası dergisinde Peyami Safa, "Musahabe Edebiyatı" başlıklı yazısında, bu türü metotsuz, slupsuz bulur ve bu özellikleri eserlerinde kuramayan yazarların bir sığınağı, bir "lafazanlık sanatı" olarak değerlendirir.

Nitekim bizde denemenin ilk ve önemli yazarlarından biri olarak kabul edilen Nurullah Ataç'ın yazılarını da bu sebeple beğenmemektedir.

Bu da bize o yıllarda bahsini ettiğimiz tarzda yazıların yoğunluk kazandığını göstermektedir

TÜRK EDEBİYATINDA İLK DENEME KİTAPLARI

Ahmet Hâşim

Gurebâhâne-i Laklakan

Eleştirel Basım

DENEME

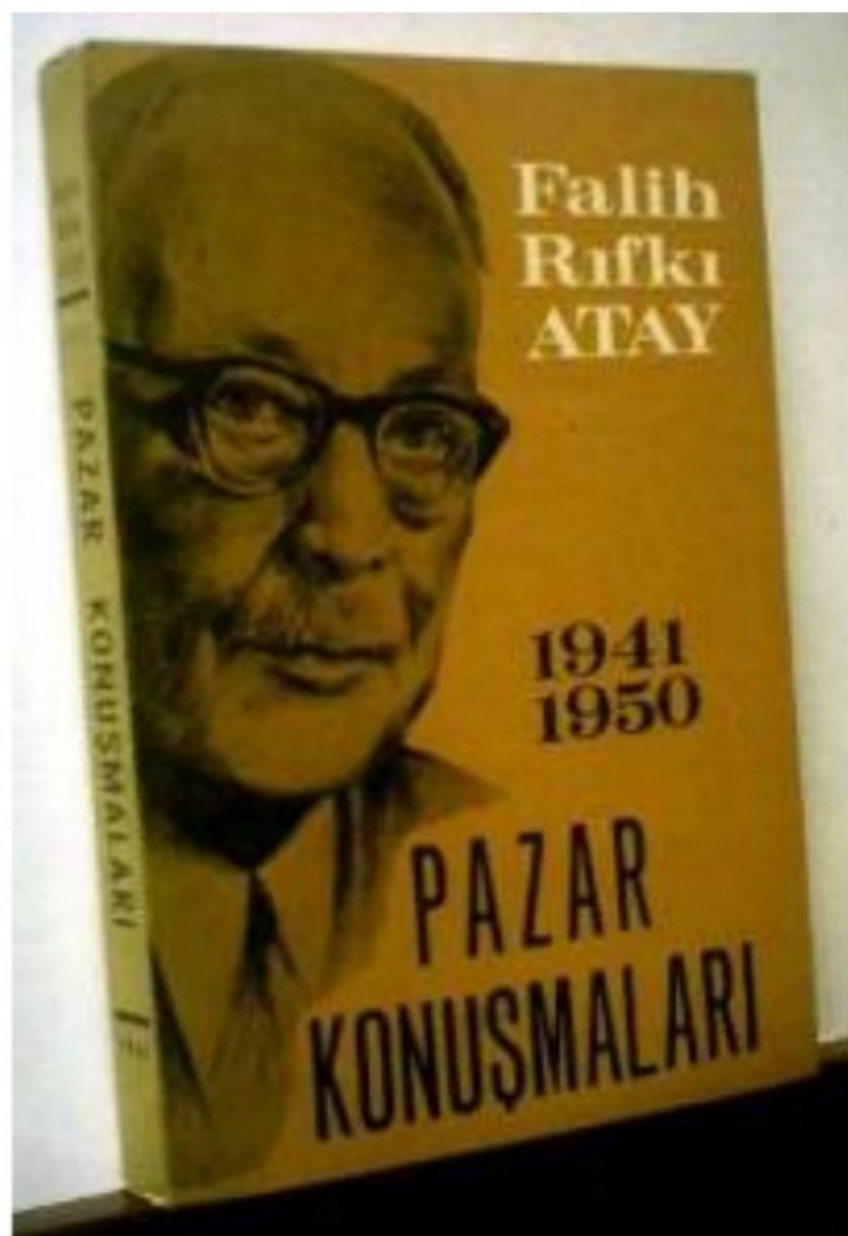
Yayın Kütüphane Yayıncılık

REFİK HALİD
BİR AVUÇ
SAÇMA

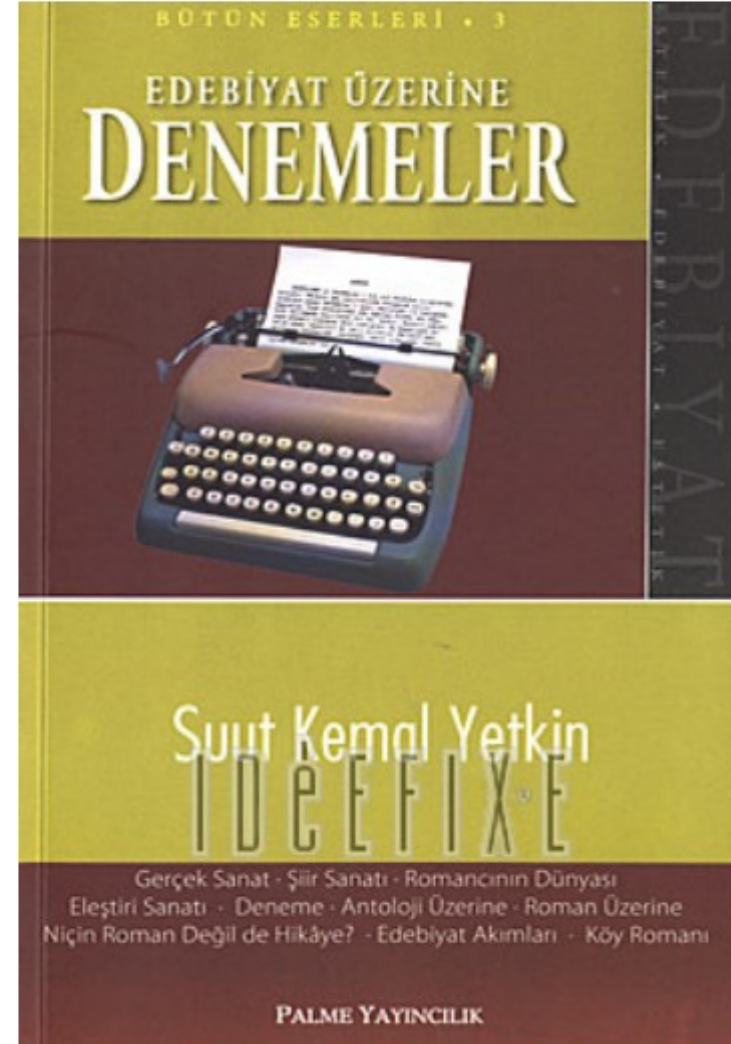
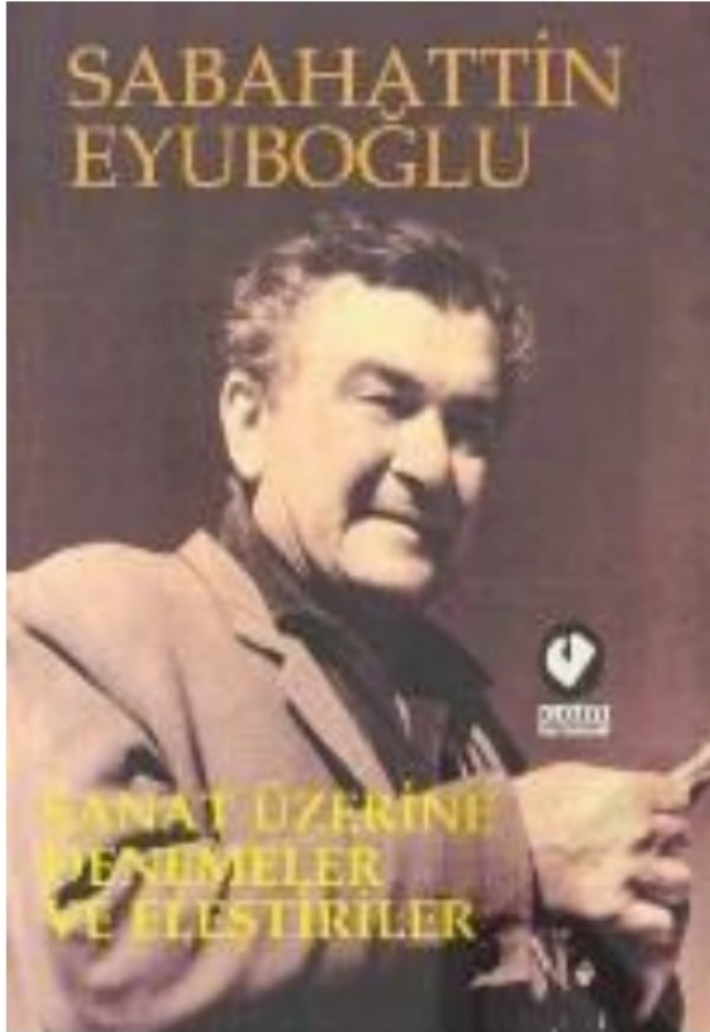
İKİNCİ BASKI

SEMİN LÜTFİ
KİTAP EVİ

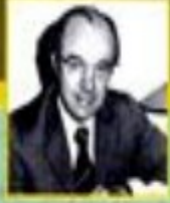

Türk edebiyatında deneme türü,
genellikle şair, romancı ya da
hikâyeci kimliği öne çıkan
sanatçılar tarafından ortaya
konan ürünlerden oluşmaktadır.
Birinci derecedeki vasfı
denemeci olan yazar sayısı çok
azdır.

Mehmet
Kaplan

Edebiyatımızın İçinden

Salâh Bırsel Şiirin İlkeleri

Şiirin İlkeleri
Sen Beni Sev
Seyirci Sahneye Çıkıyor

ATAM

CEMİL MERİÇ
BÜTÜN ESERLERİ 7

Umrandan Uygarlığa

İLETİŞİM YAYINLARI

